

UDK: 373.3.01

Muxayyo RAVSHANOVA,

Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi
E-mail: mravshanovamd@gmail.com

PhD S.Yaxyayeva taqrizi asosida

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MA'NAVYI KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI

Аннотация

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda milliy qadriyatlarining ahamiyati pedagogik va aksiologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy qadriyatlarining o'quvchi shaxsida ma'naviy-axloqiy qarashlar, milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, mas'uliyat, halollik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat va o'zaro hurmat kabi sifatlarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Ma'naviy kompetensiyaning mazmuni bilim, qadriyatli munosabat va amaliy xulq-atvor komponentlari asosida talqin qilinadi. Milliy qadriyatlarni boshlang'ich ta'lim mazmuniga integratsiya qilishda xalq og'zaki ijodi, badiiy adabiyot, tarixiy-madaniy meros, milliy o'yinlar, loyiha va ijodiy topshiriqlar, rolli vaziyatlar hamda oila-maktab hamkorligidan foydalanishning metodik imkoniyatlari asoslanadi. Tahlil natijasida qadriyatlarni o'quvchiga faqat nazariy ma'lumot sifatida emas, balki kundalik faoliyat va xulq-atvorda namoyon bo'ladigan amaliy tajriba sifatida singdirish ma'naviy kompetensiyaning barqaror shakllanishiga xizmat qilishi aniqlandi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ma'naviy kompetensiya, milliy qadriyatlar, aksiologik yondashuv, ma'naviy-axloqiy tarbiya, milliy o'zlik, vatanparvarlik, xalq pedagogikasi, oila-maktab hamkorligi.

THE IMPORTANCE OF NATIONAL VALUES IN FORMING SPIRITUAL COMPETENCIES IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation

This article analyzes the significance of national values in developing spiritual competencies among primary school pupils from pedagogical and axiological perspectives. It examines the potential of national values to develop moral attitudes, national identity, patriotism, responsibility, honesty, diligence, kindness, and mutual respect. Spiritual competence is interpreted through cognitive, value-attitudinal, and practical-behavioral components. The article substantiates methodological opportunities for integrating national values into primary education through folklore, literature, historical and cultural heritage, traditional games, project and creative tasks, role-based situations, and school-family cooperation. The analysis shows that national values become more effective when they are transformed from theoretical knowledge into practical experience reflected in pupils' everyday activities and behavior.

Keywords: primary education, spiritual competence, national values, axiological approach, moral education, national identity, patriotism, folk pedagogy, school-family cooperation.

ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ДУХОВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В статье анализируется значение национальных ценностей в формировании духовных компетенций учащихся начальных классов с педагогической и аксиологической точек зрения. Раскрываются возможности национальных ценностей в развитии нравственных взглядов, национальной идентичности, патриотизма, ответственности, честности, трудолюбия, доброжелательности и взаимного уважения. Духовная компетентность рассматривается через познавательный, ценностно-отношенческий и практико-поведенческий компоненты. Обосновываются методические возможности интеграции национальных ценностей в содержание начального образования посредством устного народного творчества, художественной литературы, историко-культурного наследия, национальных игр, проектных и творческих заданий, ролевых ситуаций и сотрудничества семьи и школы. Результаты анализа показывают, что устойчивое формирование духовных компетенций обеспечивается тогда, когда национальные ценности превращаются из теоретических знаний в практический опыт, проявляющийся в повседневной деятельности и поведении учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, духовная компетентность, национальные ценности, аксиологический подход, нравственное воспитание, национальная идентичность, патриотизм, народная педагогика, сотрудничество семьи и школы.

Kirish. Zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri o'quvchini nafaqat bilimli, balki ma'naviy yetuk, ijtimoiy mas'uliyatli va axloqiy jihatdan faol shaxs sifatida shakllantirishdir. O'zbekistonning ta'lim siyosatida maktab o'quvchilarining bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish bilan bir qatorda ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash alohida vazifa sifatida belgilangan [1]. Shu sababli boshlang'ich ta'lim bosqichida ma'naviy

kompetensiyalarni shakllantirishning mazmuni va metodikasini takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biridir.

Boshlang'ich maktab davri bolaning qadriyatlar haqidagi tasavvurlari, axloqiy me'yorlarni anglash va xulq-atvorda qo'llash ko'nikmalarini shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Bu yoshdagi o'quvchi mavhum nazariy qoidalardan ko'ra aniq hayotiy vaziyat, obraz, namuna, hikoya, o'yin va amaliy faoliyat orqali mazmunni chuqurroq

o'zlashtiradi. Shuning uchun milliy qadriyatlarni ta'lim jarayoniga tabiiy va yosh xususiyatlariga mos ravishda integratsiya qilish katta tarbiyaviy imkoniyatga ega.

Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy xotirasi va madaniy tajribasida shakllangan ma'naviy mezonlar majmui sifatida o'quvchining milliy o'zligini anglashiga yordam beradi. Oilaga hurmat, kattalarga ehtirom, kichiklarga g'amxo'rlik, halollik, mehnatsevarlik, mehmondo'stlik, mehr-oqibat, vatanparvarlik va hamjihatlik kabi qadriyatlar boshlang'ich ta'limning tarbiyaviy mazmunini boyitadi [3; 4].

Tadqiqotning maqsadi-boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda milliy qadriyatlarning pedagogik ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash va ularni ta'lim amaliyotida qo'llashning metodik yo'nalishlarini belgilash.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologik jihatdan kompetensiyaviy, aksiologik, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlarga tayanadi. Kompetensiyaviy yondashuv o'quvchining ma'naviy mazmundagi bilimlarni egallashi bilan birga, ularni turli hayotiy vaziyatlarda qo'llashini nazarda tutadi. Aksiologik yondashuv qadriyatlarni ta'lim mazmunining mazmuniy va tarbiyaviy yadrosi sifatida o'rganish imkonini beradi.

Tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, tizimlashtirish, pedagogik kuzatuvga tayangan metodik modellashirish va mazmuniy tahlil usullaridan foydalanildi. O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining ilmiy nashrlar bo'yicha amaldagi axborotlari va ta'lim sohasiga oid rasmiy hujjatlar metodik talablarni aniqlash uchun ko'rib chiqildi [1; 2].

Maqolada ma'naviy kompetensiyaning uch komponentli modeli taklif etiladi: kognitiv komponent - qadriyatlar haqidagi bilim va tushunchalar; aksiologik-emotsional komponent - qadriyatlarga ijobiy munosabat, hurmat va daxldorlik; faoliyatga oid komponent - qadriyatlarni amaliy xulq-atvorda namoyon etish. Ushbu komponentlar o'zaro bog'liq holda rivojlangandagina ma'naviy kompetensiya barqaror tus oladi.

Tahlil va natijalar. Milliy qadriyatlarning ma'naviy kompetensiyani shakllantirishdagi birinchi muhim ahamiyati shundaki, ular o'quvchiga axloqiy xulq uchun aniq mezon beradi. Masalan, halollik tushunchasi faqat ta'rif orqali emas, balki topshiriqni mustaqil bajarish, o'z xatosini tan olish yoki boshqaning mehnatini o'zlashtirmaslik kabi real vaziyatlar orqali o'zlashtiriladi. Shu ma'noda qadriyatning ta'limiy ta'siri uning amaliy faoliyat bilan bog'langanligiga bevosita bog'liq.

Ikkinchi muhim jihat - milliy qadriyatlarning milliy o'zlikni anglashdagi roli. Ona tili, xalq og'zaki ijodi, milliy urf-odatlar, tarixiy obidalar va ajdodlar merosi haqidagi materiallar o'quvchining "men", "oila", "mahalla", "Vatan" kabi tushunchalarini mazmunan boyitadi. 2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturda ham o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash maqsadlardan biri sifatida qayd etilgan [1].

Uchinchi jihat - qadriyatlarning ijtimoiy kompetensiyalar bilan uzviy aloqasidir. Hurmat, hamjihatlik, bag'rikenglik va mehr-oqibat kabi qadriyatlar o'quvchini guruhda ishlash, boshqa fikrni tinglash, o'zaro yordam berish va umumiy mas'uliyatni his etishga undaydi. Demak, milliy qadriyatlar ma'naviy tarbiyaning alohida sohasi bo'lib qolmasdan, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni ham qo'llab-quvvatlaydi.

Milliy qadriyatlarni dars mazmuniga integratsiya qilishda fanlararo yondashuv samarali hisoblanadi. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida maqol, ertak, rivoyat va hikoyalar tahlili; Tarbiya darslarida axloqiy vaziyatlar; Tabiiy fanlarda tabiatga mas'uliyat va tejamkorlik; tasviriy san'atda

milliy naqsh va ramzlar; texnologiya mashg'ulotlarida mehnatsevarlik va jamoaviy hamkorlik bilan bog'liq topshiriqlar tashkil etilishi mumkin.

Xalq pedagogikasiga oid materiallardan foydalanishda ularni yoshga mos, aniq va tarbiyaviy vaziyat bilan bog'langan holda berish zarur. Masalan, maqolni yodlatish bilan cheklanmay, uning mazmunini hayotiy vaziyatga tatbiq etish, qarama-qarshi misol keltirish va o'quvchining shaxsiy fikrini asoslashiga imkon berish ma'naviy anglashni kuchaytiradi. Rolli o'yinlar orqali "halollik", "yordam", "hurmat", "mas'uliyat" kabi qadriyatlarning xulqiy ko'rinishlari modellashirishi mumkin.

Loyiha metodidan foydalanish ham muhim. "Oilamiz qadriyatlari", "Mahallamizdagi ezgu an'analar", "Ajdodlarimiz merosi", "Yaxshilik kundaligi" kabi kichik loyihalarda o'quvchi ma'lumot to'playdi, suhbatlashadi, tanlaydi, tahlil qiladi va taqdimot qiladi. Bu jarayon qadriyat haqidagi bilimni mustaqil faoliyat, muloqot va refleksiya bilan birlashtiradi.

Oila va maktab hamkorligi milliy qadriyatlarni barqarorlashtiruvchi muhim omildir. Boshlang'ich ta'lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning shakllanishida oila, maktab va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri muhimligi ilmiy adabiyotlarda qayd etiladi [4; 5]. Shu bois o'qituvchi ota-onalar bilan yagona tarbiyaviy muhitni shakllantirishga yo'naltirilgan hamkorlikni yo'lga qo'yishi maqsadga muvofiq.

Tahlil asosida ma'naviy kompetensiyani rivojlantirishning quyidagi didaktik ketma-ketligi taklif qilinadi: "bilish - anglash - qadrlash - qo'llash - refleksiya - odat". Birinchi bosqichda o'quvchi qadriyat mazmuni bilan tanishadi; ikkinchisida uning sabab va ahamiyatini anglaydi; uchinchisida shaxsiy munosabat hosil qiladi; to'rtinchisida vaziyatda qo'llaydi; beshinchisida o'z xatti-harakatini baholaydi; muntazam takrorlanish natijasida ijobiy xulqiy odat shakllanadi.

Ma'naviy kompetensiyani baholashda faqat test va og'zaki savollardan foydalanish cheklangan natija beradi. Shu sababli kuzatuv varaqalari, vaziyatli topshiriqlar, refleksiv kundalik, loyiha natijalari va o'z-o'zini baholash elementlarini qo'llash maqsadga muvofiq. Baholash mezonlari sifatida qadriyatni tushuntira olish, axloqiy vaziyatni tahlil qilish, o'z fikrini asoslash, boshqalarning fikrini hurmat qilish va ijobiy xatti-harakatni mustaqil namoyon etish ko'rsatkichlari olinishi mumkin.

Milliy qadriyatlarni ta'lim jarayoniga kiritishda mexanik yodlash, ortiqcha nasihatgo'ylik va stereotipik yondashuvdan qochish zarur. Qadriyat mazmuni bolaning yoshiga mos, hayotiy va dialogik usulda berilganda u shaxsiy tajribaga aylanadi. Bu esa ma'naviy kompetensiyaning mazmuniy, emotsional va xulqiy tarkibiy qismlarini birgalikda rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, milliy qadriyatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishning mazmuniy va metodik jihatdan muhim manbalaridan biridir. Ular o'quvchining milliy o'zligini anglashiga, axloqiy mezonlarni o'zlashtirishiga, Vatanga va jamiyatga daxldorlik hissini rivojlantirishiga hamda ijtimoiy munosabatlarda mas'uliyatli xulq ko'rsatishiga xizmat qiladi.

Takliflar: 1) milliy qadriyatlarni boshlang'ich ta'lim fanlari mazmuniga fanlararo integratsiya qilish; 2) qadriyatlarni o'rgatishda vaziyatli topshiriq, rolli o'yin, loyiha, munozara va refleksiya metodlarini tizimli qo'llash; 3) xalq og'zaki ijodi va tarixiy-madaniy meros materiallarini o'quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirish; 4) ma'naviy kompetensiyani baholashda bilim bilan birga xulqiy va faoliyatga oid indikatorlardan foydalanish; 5) oila-maktab-mahalla

hamkorligida qadriyatlarga asoslangan amaliy loyihalarni ko'paytirish; 6) boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun milliy qadriyatlar asosida ma'naviy kompetensiyani rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar va amaliy topshiriqlar bankini yaratish.

Kelgusidagi tadqiqotlarda taklif etilgan modelni tajriba-sinov ishlari asosida tekshirish, ma'naviy kompetensiyaning diagnostik mezonlarini empirik asosda aniqlash va boshlang'ich sinflar kesimida uning rivojlanish dinamikasini o'rganish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi Farmoni. — Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi. Ilmiy faoliyat natijalarini nashr etish uchun tavsiya etilgan nashrlar ro'yxati va elektron reestrda oid rasmiy ma'lumotlar. — Toshkent, 2026.
3. Shabbazova D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyasida milliy qadriyatlarning ahamiyati // Science Shine International Scientific Journal. - 2024.
4. Nabiyeva D.A. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning shakllanishi // PEDAGOGS International Research Journal. - 2026.
5. Davlatova Sh. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy qadriyatlarni interiorizatsiya qilishning pedagogik asoslari // Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar. - 2026.
6. Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. - Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2008.
7. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. -Toshkent: O'qituvchi, 1992.
8. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. - Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
9. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. - Moskva: Pedagogika, 1999.
10. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risida. O'RQ-637-son Qonun. - Toshkent, 2020.